

Марина РУСЯЄВА

НИКЕ – ВІКТОРИЯ: СЦЕНИ ЖЕРТВОПРИНОШЕННЯ ТВАРИН НА МОНЕТАХ ДАВНЬОЇ ЕЛЛАДИ І РИМУ

NIKE – VICTORIA: SCENES OF ANIMAL SACRIFICE ON THE COINS OF ANCIENT GREECE AND ROME

Численні образи богині Ніке на монетах Стародавньої Еллади і Вікторії у нумізматиці Стародавнього Риму найчастіше є втіленням абстрактної концепції перемоги у різноманітних сферах життя, передусім пов'язаних зі спортивними і військовими подіями. Окреме місце серед них посідають культові сцени, які, на відміну від аналогічних сцен на численних творах вазопису, скульптури, торевтики і гліптики, є рідкісними в нумізматичній іконографії. Серед них виділяються поодинокі двофігурні композиції, в яких богиня Перемоги приносить у жертву тварину, в зображеннях яких можна виділити кілька основних іконографічних типів.

Перший тип – Ніке, яка приносить у жертву барана. Він відомий за випусками статерів початку IV ст. до н. е., викарбуваних монетними дворами Кізіка (11, 650; 14, р. 14, no. 20; 16, р. 301, no. 505), Лампсака (4, р. 13, 21, cat. 7, pl. I: 10; 7, р. 33, no. 18, pl. 18) і Абідоса (7, р. 32, nr. 17, pl. 18; 13, pl. 53, ill. 910; 20, р. 2, no. 9, pl. 1: 7). Як мінімум, два електрових статери з Кізіка знайдено на Півдні України: один з них походить з колекції С. Г. Строганова, що опублікована А. Н. Зографом (3, с. 60–63, рис. 3); другий виявлено у складі Орловського скарбу кізікінів на Одещині (1, с. 80, № 39, табл. II: 39; 2, с. 46; 5, р. 176, cat. 26).

На цих монетах з деякими варіаціями у позах, жестах, одязі і зачісці богині Перемоги зображено ідентичну сакральну сцену жертвоприношення барана: Ніке лівим коліном впирається у спину тварини, що лежить; тримаючи у лівій руці роги з відкинутою назад головою, а у правій – догори меч, який спрямовано до горла жертви (рис. 1).

Другий іконографічний тип – оголена Ніке, яка стоїть верхи над биком, тримаючи його за роги обома руками, нижче – тунець. Цей образ у монетному мистецтві Давньої Еллади є надзвичайно рідкісним, відомий лише за поодинокими електровими статерами Кізіка 400–330 рр. до н. е. (рис. 2). До наукового обігу вперше введено Гілбертом Дженкінсом 1955 р. (10, р. 140–141). Один з таких статерів походить з Орловського скарбу кізікінів (1, с. 80, № 40, табл. III: 40; 2, с. 46, рис. 1: 2; 5, р. 172, cat. 14).

Зображення Ніке, яка приносить у жертву барана або бореться з биком, традиційно пов'язують із впливом класичного мистецтва Афін, іконографією і стилістикою балюстради храму Афін-Ніке на афінському Акрополі, виконаної між 416–413 рр. до н. е. (2, с. 46; 9, р. 141–142, no. 4, 5, 7), які також знайшли поширення у численних творах зображального мистецтва Еллади V–IV ст. до н. е. з аналогічними сценами (8; 9, р. 143–144, no. 10; 15, р. 866,

по. 168–172, р. 895, по. 714–718; 17; 19, р. 103–109).

Монументальні рельєфи зі сценами жертвоприношення биків на балюстраді цього афінського храму також вплинули на монетне мистецтво елліністичного періоду, в якому виділяємо образ богині Перемоги, яка приносить у жертву бика, на реверсі бронзових монет Сіракуз 214–212 рр. до н. е. (6, по. 233) Це третій іконографічний тип – «Nike Bouthutousa» («Ніке Тавроктонія») – святкове жертвоприношення бика заради перемоги (рис. 3), який мав поширення у зображальному мистецтві класичного періоду, але є рідкісним для монет. У контексті історії Сіракуз науковці його пов'язують з захопленням римлянами цього міста в 212 р. до н. е. і початком римського панування.

Вплив іконографії «Nike Bouthutousa» також пов'язано з монетами Римської імперії часів принципату Октавіана Августа, присвячених пануванню Римської імперії. На золотих ауреусах пергамського монетного двору 19–18 рр. до н. е. (12, р. 112, annex 3; 18, 514) викарбувано фігуру Вікторії з розправленими крилами, яка тримає роги бика і повертає його голову, а не перерізає йому горло, оскільки в її руках відсутня зброя (рис. 4).

Поодинокі образи богині Перемоги з мечем у правій руці, який занесено над горлом тварини (барана або бика) перед завершенням жертвоприношення, на монетах Стародавньої Еллади є актом σφάξειν (проколонування горла жертви і пролиття її крові). Ця іконографія є рідкісною у монетному мистецтві мікропластики і завжди пов'язана з військовим контекстом. Сцени боротьби з биком на монетах Еллади і Риму також узалеженні з конкретними військовими перемогами.

Ілюстрації

Рис. 1. Статер. Лампсак. Золото. Бл. 395 р. до н. е.

Рис. 2. Статер. Кізік. Електр. 400–330 рр. до н. е.

Рис. 3. Монета. Сіракузи. Бронза. 214–212 рр. до н. е.

Рис. 4. Ауреус. Пергам. Золото. 19–18 рр. до н. е.

Джерела та література

1. Булатович С. А. Клад кизикинов из Орловки. *Вестник древней истории*. 1970. № 2. С. 73–86.

2. Булатович С. А. О монетном искусстве античного Кизика (по материалам Одесского археологического музея). *Древнее Причерноморье. V-е чтения памяти профессора Петра Осиповича Карышковского. 12–14 марта 2001 года. Материалы международной конференции*. Одесса, 2003. С. 43–48.

3. Зограф А. Н. Кизикины коллекции С. Г. Строганова. *Государственный Эрмитаж. Сборник*. 1926. Вып. 3. С. 59–69.

4. Baldwin Brett A. The Gold Staters of Lampsakos. *American Journal of Numismatics*. 1924. Vol. 53. P. 1–60, pls. 1–7.

5. Bulatovich S. A. Numismatics. In: *Treasures from the Black Sea Coast: gold, sculpture, pottery from the Archaeological Museum in Odessa. Catalogue of the exhibition at the National Museum in Cracow. March – June 2006*. Krakow: Drukarnia Leyko, 2006. P. 163–184.

6. Calciati R. *Corpus nummorum Siculorum: La monetazione di bronzo*. Vol. 2: Siracusa. Milan: Edizioni G.M./I.P, 1986.
7. Head B. V., Jenkins G. K. *A Guide to the Principal Coins of the Greeks, from circ. 700 B. C. to A. D.* London: The Trustees, 1959.
8. Jameson M. H. Sacrifice before battle. In: Hanson V. D. (ed.). *Hoplites. The Classical Greek Battle Experience*. London: Routledge, 1993. P. 197–227.
9. Jameson M. H. *Cults and rites in Ancient Greece: essays on religion and society*. Cambridge University Press, 2014.
10. Jenkins G. K. Greek Coins Recently Acquired by the British Museum. *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society*. 1955. Vol. 15, No. 45. P. 131–156.
11. Jenkins G. K., Castro Hipolito M. C. A Catalogue of the Calouste Gulbenkan Collection of Greek Coins. Volume II: Greece to East. In 2 Parts (Text And Plates). Lisbon: Quarto, 1989.
12. Kéfélian A. Armenia and Armenians in Roman Numismatics. *Electrum*. 2021. Vol. 28. P. 105–134. doi:10.4467/20800909EL.21.009.13367
13. Kraay C. M. *Archaic and Classical Greek coins*. London: Methuen, 1976.
14. Miltenberg L. The Cyzicenes: a Reappraisal. *American Journal of Numismatics*. 1993–1994. Vol. 5/6. P. 1–12.
15. Moustaka A., Goulaki-Voutira A., Grote U. Nike. In: *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC)*. Vol. VI, 1: Kentauroi et Kentaurides – Oiax. Et Addenda Hekate, Hekate (in Thracia), Heros Equitas, Kakasbos, Kekrops. Zürich; München: Artemis Verlag, 1992. S. 850-904.
16. Schefold K. *Meisterwerke griechischer Kunst*. Basel; Stuttgart: Benno Schwabe & Co Verlag, 1960.
17. Smith C. Nikè Sacrificing a Bull. *The Journal of Hellenic Studies*. 1886. Vol. 7 P. 275–285.
18. Sutherland C. H. V., Carson R. A. G. (eds.). *The Roman Imperial Coinage*. Vol. I: From 31 BC to AD 69. London; Oxford: Spink & Son LTD, 1984.
19. van Straten F. T. *Hiera Kalá: Images of Animal Sacrifice in Archaic and Classical Greece*. Leiden; New York; Koln: Brill: 1995.
20. Wroth W. *A catalogue of the Greek coins in the British Museum. Catalogue of the Greek coins of Troas, Aeolis and Lesbos*. London 1894, repr. Bologna: Forni, 1964.